

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 9 kwietnia 2026 r.

Poz. 1961

UCHWAŁA NR XXV/185/2026 RADY MIASTA KRAŚNIK

z dnia 26 marca 2026 r.

w sprawie przyjęcia Czteroletniego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta Kraśnik na lata 2026-2029

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1153, ze zm.) oraz art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. - Dz.U. z 2024 r. poz. 1292, ze zm.), po uzyskaniu pozytywnej opinii Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - Rada Miasta Kraśnik uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Czteroletni Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Kraśnik na lata 2026-2029, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Kraśnik.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady Miasta Kraśnik

Jarosław Jamróż

Załącznik do uchwały Nr XXV/185/2026
Rady Miasta Kraśnik
z dnia 26 marca 2026 r.

MIASTO KRAŚNIK

CZTEROLETNI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA KRAŚNIK na lata 2026-2029

Opracował:
Jacek Studziński

Lublin 2025

1. Wstęp
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
  - 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
  - 4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu
5. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Kraśnika
  - 5.1. Zarys historii obszaru miasta
  - 5.2. Zabytki nieruchome
  - 5.3. Zabytki ruchome
  - 5.4. Zabytki archeologiczne
  - 5.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych
    - 5.5.1 Dziedzictwo niematerialne
  - 5.6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony
  - 5.7. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków
  - 5.8. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta. Analiza szans i zagrożeń
7. Założenia programowe
  - 7.1 Priorytety programu opieki
  - 7.2. Kierunki działań programu opieki
  - 7.3. Zadania programu opieki
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania „Program Opieki nad Zabytkami Miasta Kraśnik” jest dziedzictwo kulturowe, na które składa się dorobek materialny i niematerialny zachowany na obszarze administracyjnym miasta. Program jako dokument o charakterze strategicznym, ma na celu ukierunkowanie i zoptymalizowanie działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, w szczególności zabytków nieruchomości i ruchomych, które stanowią istotny element popularyzacji historii i kultury regionu. W tym miejscu należy podkreślić, że ochrona zabytków jest jednym z obowiązków Państwa, które realizuje je między innymi za pośrednictwem organów samorządowych terytorialnych, stąd też władzom gmin została przypisana istotna rola w ochronie dziedzictwa kulturowego na podległych im terenach.

Celem niniejszego opracowania jest stworzenie kompleksowej i wieloletniej strategii ochrony zabytków znajdujących się na terenie miasta Kraśnik, realizowanej w czteroletnich cyklach. Wobec powyższego Program jest swego rodzaju rozwinięciem założeń przyjętych w dokumencie „Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Miasto Kraśnik na lata 2023-2030” oraz zamierzeń właścicieli obiektów zabytkowych, których działalność - na przykład edukacyjna czy informacyjna - powiązana jest z ochroną dziedzictwa kulturowego. W podstawowych założeniach Gminny Program Opieki nad Zabytkami wskazuje kierunek działań podejmowanych przez miasto, mających na celu szeroko pojętą ochronę dziedzictwa kulturowego. Głównym celem programu jest zdiagnozowanie stanu zachowania zabytków i zdefiniowanie zadań, jakie winny być realizowane w czterolecie 2026-2029, z uwzględnieniem planów i możliwości organizacyjno - finansowych właścicieli zabytków. Program określa także stan pożądany, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami na terenie Miasta Kraśnik: wskazuje potrzebne do wykonania zadania i podpowiada sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń ochronnych, organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych oraz promocyjnych. Należy przy tym podkreślić, że Program opieki nad zabytkami już z samej swej nazwy i definicji określonej w ustawie jest dokumentem wymagającym cyklicznej aktualizacji.

Zgodnie z przyjętymi w ustawach i programach wyższego szczebla założeniami, celem programu jest także dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie miasta Kraśnik, dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest także, aby poprawa ta dokonywała się przy aktywnym współudziale mieszkańców, zaangażowanych

w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz samorządowych w tym aspekcie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie opieki oraz jej stymulowanie, tworzenie i wspieranie inicjatyw z tym związanych.

Jak wcześniej wspomniano program przygotowany na lata 2026-2029 jest blisko powiązany ze Lokalnym Programem Rewitalizacji, którego cele winny być realizowane zgodnie z przyjętym założeniami. Powyższa kwestia dotyczy także pozostałych właścicieli zabytków, którzy zdecydowali się na współpracę z władzami miasta oraz samodzielnie podjęli się opieki na zabytkami. Niezwykle istotny jest fakt, by dzięki realizacji powyższych założeń poprawie uległ stan cennych zabytków wpisanych do rejestru bądź rozpoczęto w tym w okresie prace konserwatorskie przy obiektach, których stan systematycznie się pogarszał.

Należy także podkreślić, że wskazane w Programie zadania do realizacji i proponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom ochrony zabytków w Polsce.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną w kwestii ochrony zabytków w Polsce jest *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dn. 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2022 r., poz. 840, z późn. zmianami), która wprowadziła i sprecyzowała pojęcia - ochrony i opieki nad zabytkami.

Zgodnie z w/w ustawą - ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W ustawie zostały zdefiniowane obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków burmistrza należą w szczególności:

- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy (w której powinny być ujęte: zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 22));
- sporządzanie (na okres 4 lat) Programu Opieki nad Zabytkami (art. 87); uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji miejscowych

planów zagospodarowania przestrzennego (art. 18 i 19), który to program służy celom określonym w Ustawie (wymienionym w kolejnym rozdziale niniejszego opracowania). Po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, program przyjmuje Rada Miasta, następnie jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu burmistrz sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie miejskiej.

Zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym do zakresu działania samorządu gminnego należy wykonywanie zadań publicznych o charakterze lokalnym w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność, nie zastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów (art. 2 i 6). W szczególności zadania własne obejmują sprawy min.: ładu przestrzennego, gospodarki terenami i ochrony środowiska, kultury, zieleni komunalnej i zadrzewień, cmentarzy komunalnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW i OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W trakcie sporządzania niniejszego Programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dla miasta Kraśnik wykorzystano m.in.:

akty prawne:

- Ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292),
- Ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2024 poz. 1130)
- Ustawę z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r., poz. 774, ze zm.),
- Ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478),
- Ustawę z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz.U. z 2018 r., poz. 2337)
- Ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024 r., poz. 1491),
- Ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r., poz. 54),
- Ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2024 r., poz. 1145),

- Ustawę z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385),
- Ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725),
- Ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r., poz. 87)
- Ustawę z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465)
- Ustawę z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).
- Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dn. 20 listopada 2020 w sprawie ujednoczenia prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56)

W wyżej wspomnianym dokumencie m.in. wprowadzono nowy wzór karty adresowej Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ) oraz szczegółowo została omówiona forma jej sporządzania oraz tryb włączania i wyłączenia z GEZ. Zmiany przedstawiono w § 14 - 18.

akty prawa miejscowego i dokumenty strategiczne miasta Kraśnik:

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Kraśnik, zatwierdzony uchwałą Nr LVI/345/2014 Rady Miejskiej w Kraśniku z dnia 4.08.2014 r. ze zmianą Nr XLVII/488/2017 z dn. 30 listopada 2017 r., która rozszerzyła ochronę zabytków o obiekty wpisane do GEZ oraz zespół murowanych koszar przy ul. Nowej. Powyższy Plan w pełnym zakresie obowiązuje jedynie dla części – Kwiatkowice. W pozostałej części został uchylony wyrokiem WSA w Lublinie (Dziennik Urzędowy woj. Lubelskiego z dn. 09.05.2018 poz. Nr 2280).
- Strategia Rozwoju miasta Kraśnik na lata 2022-2030, uchwała Rady Miasta Kraśnik nr IX/68/2025 z dnia 15 stycznia 2025 r.
- Lokalny Program Rewitalizacji dla miasta Kraśnik na lata 2023-2030, uchwała Rady Miasta Kraśnik nr XVI/116/2025 z dnia 1 sierpnia 2025 r.

dokumenty programowe wojewódzkie:

- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego, przyjęty uchwałą nr XI/162/15 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r., opracowany przez Zarząd Województwa Lubelskiego, z perspektywą do roku 2030.
- Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie lubelskim na lata 2023-2026, uchwała nr DXVIII/9149/23 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 14 listopada 2023 r.

- Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r. przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XXIV/406/21 z dnia 29 marca 2021 r.
- Program Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej na lata 2021-2027
- Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast - województwo lubelskie Uchwała Nr XXIX/412/04 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 28 grudnia 2004 r.

krajowe dokumenty programowe z zakresu dóbr kultury:

- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki Nad Zabytkami (przyjęty przez Radę Ministrów, uchwała nr 242 z dn. 8 grudnia 2023 r.), opracowany przez Departament Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

We wspomnianej Ustawie z 23 lipca 2003 r. szczególnie mocno zaakcentowano zasadę, iż opracowanie programu opieki nad zabytkami ma na celu:

1. Włączenie zagadnień ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Rozpatrywanie kwestii uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W obecnie obowiązującym *Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026*, położono nacisk na nowe dziedziny wynikające ze zmian zachodzących w otaczającym nas środowisku (dynamiczny rozwój cyfryzacji, zmiany w przepisach prawa, pandemia i inne tego typu zjawiska). Wymieniano zagrożenia wynikające z intensyfikacji procesów budowlanych, modernizacyjnych czy adaptacyjnych, będących efektem ciągłego rozwoju Polski. Wskazano na konieczność przyspieszenia postępowań administracyjnych w zakresie decyzji odnośnie spraw do konkretnego zabytku lub obszaru chronionego wokół niego.

Główne cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

4.2. Ustalenia dla Gminy - Miasto Kraśnik zawarte w dokumentach strategicznych, planistycznych (wojewódzkich i lokalnych) dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego.*I. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego.*

Nadal obowiązuje PZPWL z 2015 r., w którym strategia rozwoju i kierunki polityki przestrzennej województwa lubelskiego zostały połączone z działaniami na rzecz rozwoju kultury i ochrony walorów przyrodniczo - krajobrazowych regionu. We wspomnianym dokumencie Kraśnik jest wymieniany wielokrotnie, jednak przede wszystkim w kontekście problemów komunikacyjnych, rewaloryzacji zdegradowanego środowiska wodnego, wzmacnianiu roli miasta jako ośrodka regionalnego. W interesującej nas kwestii środowiska kulturowego wskazano Kraśnik jako ośrodek posiadający znaczny potencjał rozwoju w tym kierunku (s. 77), który należy poddać rewaloryzacji i rewitalizacji (s. 78). Ponadto podkreślono możliwości rozwoju turystyki w oparciu o istniejące zasoby zabytkowe, usytuowanie na ważnych szlakach komunikacyjnych (s. 93) oraz włączenie do Szlaku Chasydzkiego (s. 95). W zakończeniu opracowania wspomniano usytuowanie miasta w ramach Obszaru Chronionego Krajobrazu (s. 199).

II. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r.

We wspomnianym dokumencie niewiele miejsca poświęcono opiece nad zabytkami, wśród priorytetów rozwoju województwa m.in. wskazano - ochronę i pomnażanie dziedzictwa kulturowego oraz jego wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju społecznego. W dalszej części poświęconej turystyce oraz ochronie dziedzictwa kulturowego podkreślono potrzebę:

1. ochrony krajobrazu kulturowego głównych ośrodków turystycznych,
2. umacniania publicznego charakteru zadań samorządów w dziedzinie kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, z zapewnieniem systemowych warunków ich finansowania,
3. wykorzystywania dziedzictwa kulturowego regionu jako elementu wzbogacania rynku pracy (promocja zewnętrzna)
4. stworzenia sprawnego systemu finansowania rewaloryzacji zabytków.

III. Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast Województwa Lubelskiego

W kontekście dziedzictwa kulturowego w programie podkreślono zabytkowe walory Kraśnika jako ponadlokalnego ośrodka, położonego na historycznych szlakach handlowych. Ponadto jako cenny element krajobrazu kulturowego odnotowano panoramę widokową ze wzgórza cmentarnego na Kraśnik Fabryczny.

Wskazano również położenie w paśmie podwyższonej aktywności drogowej jako niezwykle istotny atut, a jednocześnie podkreślono zagrożenie jakim jest brak obwodnicy (nieaktualne, gdyż miasto posiada obwodnicę).

Zaakcentowano także inne walory, czyli historyczny układ urbanistyczny Kraśnika w obrębie d. obwarowań miejskich ze wzgórzem zamkowym i kościołem szpitalnym wraz ze skalą zabudowy i sylwetą miasta oraz kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP z klasztorem jako historyczny symbol miasta.

Mając na uwadze wysoką wartość zabytkową wymienionych elementów, władze Miasta ubiegając się o dofinansowanie, zgłosiły do wspomnianego programu szereg zadań inwestycyjnych dotyczących:

- Strefy społecznej: kontynuacji rewitalizacji starej części miasta w strefie ochrony konserwatorskiej, rewitalizacji doliny rzeki Wyżnicy w rejonie Śródmieścia,
- Strefa gospodarcza: wytyczenie szlaku turystycznego po Śródmieściu i renowacja obiektów atrakcyjnych turystycznie (synagoga, budownictwo sakralne rzym.-katolickie, muzeum regionalne, muzeum pułkowe, mury obronne), pomoc finansowa dla renowacji w zabudowie historycznej w celu pobudzenia usług gastronomicznych i hotelarskich.

IV. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Woj. Lubelskim na lata 2023-2026

Powyższy dokument ma charakter uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania dotyczących województwa lubelskiego i w niewielkim stopniu odnosi się do problemów Kraśnika związanych z zabytkami. W treści opracowania szeroko omówiono elementy współtworzące dziedzictwo kulturowe regionu, krajobraz kulturowy i dziedzictwo niematerialne. Wyszczególniano zabytki znajdujące się w posiadaniu województwa lubelskiego oraz nakłady na remonty przeprowadzone w latach 2019-2023. Ponadto wskazano cele i kierunki działań Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026.

IV. Strategia Rozwoju Miasta Kraśnik na lata 2022-2030

Celem wspomnianego dokumentu jest wskazanie priorytetów rozwoju miasta na najbliższe lata, wypracowanych na podstawie konsultacji społecznych z mieszkańcami.

Jednym z priorytetów jest ochrona zabytków znajdujących się na terenie miasta, które w związku z powyższym zostało podzielono na trzy strefy (s. 17):

- SOK 1 obejmująca Stare Miasto w granicach wpisu układu urbanistycznego do Rejestru Zabytków oraz jego poszerzenie ku południowemu-zachodowi – do granic historycznych

- SOK 2 zespół dawnych koszar przy ul. Urzędowskiej

- SOK 3 – socrealistyczne założenie urbanistyczne Kraśnika Fabrycznego

W rozdziale 2 *Ustalenia i rekomendacje w zakresie prowadzenia polityki przestrzennej* – omówiono zasady i zalecenia dotyczące działań związanych z ochroną zabytków (s. 11).

W dalszej części opracowania (s. 18) wskazano na konieczność wzbogacenia oferty turystycznej poprzez wyeksponowanie w ofercie walorów przyrodniczych, kulturowych (zabytki, wydarzenia kulturalne) oraz rekreacyjnych wraz z towarzyszącymi inwestycjami w tym zakresie (np. renowacja zabytków, tworzenie ścieżek dydaktycznych na obszarach chronionych, rozbudowa infrastruktury kultury, itp.).

V. Lokalny Program Rewitalizacji dla Miasta Kraśnik na lata 2023-2030

Powyższy dokument w szeroko pojętym zakresie analizuje środowisko kulturowe znajdujące się na obszarze miasta, które według autorów powinno być poddane rewitalizacji w oparciu o obiekty wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków, strefy ochrony konserwatorskiej wskazane wcześniej w zapisach MPZP oraz pochodnych opracowaniach. W części wstępnej wymieniono obiekty wpisane do rejestru zabytków, Gminnej Ewidencji Zabytków oraz zabytki archeologiczne (s. 86-90).

Analogicznie jak we wcześniejszych dokumentach w celu zapewnienia właściwej ochrony substancji zabytkowej Kraśnik podzielono na 3 strefy ochrony konserwatorskiej:

- SOK 1 obejmująca Stare Miasto w granicach wpisu układu urbanistycznego do Rejestru Zabytków oraz jego poszerzenie ku południowemu - zachodowi – do granic historycznych,
- SOK 2 zespół dawnych koszar przy ul. Urzędowskiej,
- SOK 3 – socrealistyczne założenie urbanistyczne Kraśnika Fabrycznego.

Ze szczególnym wskazaniem strefy SOK 1, gdzie obowiązuje nadrzędność wartości kulturowych oraz priorytet zachowania i opieki nad zabytkami, z dopuszczalnością przekształceń wyłącznie w celu rewaloryzacji względnie modernizacji zabytku pozwalającą na jego rewitalizację (s. 92).

W rozdziale dotyczącym *Syntezy szczegółowej diagnozy podobszarów rewitalizacji (s.133)*, odnotowano Dzielnicę Stare Miasto jako podobszar szczególnie istotny dla oceny wartości historycznej miasta, nadal będącą centrum współczesnego Kraśnika. Według autorów dokumentu ta część miasta stanowi kluczowy element w procesie rewitalizacji miasta.

Drugim cennym podobszarem jest Dzielnicę Kraśnik Fabryczny wpisana do rejestru zabytków jako socrealistyczne założenie urbanistyczne (s. 140).

W dalszej części opracowania wskazano obszary i projekty, które w procesie rewitalizacji mają priorytetowe miejsca w zakresie ochrony zabytków (s. 183):

Projekt 3. Wyeksponowanie części historycznych zabytków w obszarze Rynku.

Projekt 5. Odbudowa dawnego traktu do zabudowań klasztornych (ul. Okopowa).

Projekt 6. Odbudowa historycznych murów miejskich wzdłuż ulicy Podwalnej.

W nawiązaniu do poszczególnych projektów szeroko omówiono uwarunkowania projektowe wynikające z cennej substancji zabytkowej tkanki miejskiej (s. 186-190).

W rozdziale *Przedsięwzięcia i projekty rewitalizacyjne* w projekcie nr 2. Rewitalizacja wzgórza zamkowego w Kraśniku, wskazano zakres oraz szereg działań jakie należy podjąć w związku z realizacją wymienionego zadania i wstępnie oszacowano jego koszt – 1,5 mln zł. W projekcie nr 3. Wyeksponowanie części historycznych zabytków w obszarze rynku wymieniono elementy z tym związane: reliktu muru ratusza z przełomu XIV i XV w., studni z XVIII w. i pręgierza miejskiego z poł. XVI w.).

Kolejnym zabytkowym obiektem wskazanym do rewitalizacji jest kamienica przy ul. Narutowicza 36 wymagająca gruntownego remontu, którego koszt oszacowano na 30 mln zł. Czas realizacji to lata 2025-2027 (s. 225-226).

Zaproponowano także rewitalizację starej części cmentarza z poprawą komunikacji oraz dostępnością zasobów historyczno-artystycznych, której koszt ma wynieść 2,3 mln zł, zakres czasowy realizacji ma przypadać na lata 2025-2030.

Ostatnim obiektem przewidzianym do rewitalizacji jest kontynuacja prac konserwatorskich, restauratorskich, elektrycznych i budowlanych obiektów w zespole dawnego zespołu klasztornej oo. Kanoników Regularnych w Kraśniku przy ul. Klasztornej 3 oraz na cmentarzu parafialnym w Kraśniku przy ul. Cmentarnej. Koszt przewidziano na 4,5 mln zł, czas realizacji 2024-2030 (s. 253)

5. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW ORAZ ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA KRAŚNIK

5.1. Zarys historii obszaru miasta

Genezy powstania Kraśnika należy poszukiwać w usytuowaniu na ważnym trakcie handlowym prowadzącym z Rusi i Litwy do Wielkopolski, krzyżującym się tu z lokalnymi drogami. Dogodne warunki terenowe (położenie na wyniesieniu terenu i przepływająca rzeka Wyżnica) sprzyjały lokalizacji w tym miejscu komory celnej i osady, a w konsekwencji tego obronnego zamku królewskiego.

Kraśnik własnością królewską był zapewne do roku 1377, gdy król Ludwik Węgierski nadał go braciom Dymitrowi i Iwanowi Gorajskim, jakkolwiek przypuszcza się, że fakt ten miał miejsce znacznie wcześniej, gdyż królewski dokument był zapewne potwierdzeniem wcześniejszego niedatowanego, przywileju wystawionego przez Kazimierza Wielkiego.

Gorajscy, a właściwie Dymitr, gdyż to jemu przypadł Kraśnik w wyniku działań rodzinnych, wyjednali u króla pozwolenie na lokację miasta na prawie magdeburskim, co niewątpliwie stanowiło bodziec do jego szybszego rozwoju. W wyniku lokacji miasto uzyskało uporządkowaną strukturę urbanistyczną z prostokątnym rynkiem, regularnie rozmierzonymi blokami przyrynkowymi i siecią ulic. Całość otoczono obwałowaniami wzniesionymi z inicjatywy Jana z Rabsztyna Tęczyńskiego w l. 60 XV w.

Tęczyńscy, którzy posiadali Kraśnik od pocz. XV w. do poł. XVI w. w znaczący sposób wpłynęli na oblicze miasta, gdyż nie tylko jak wyżej wspomniano uczynili je obronnym, ale także ufundowali budowę kościoła parafialnego, do którego sprowadzili w 1469 r. kanoników regularnych oraz wybudowali nieistniejący drewniany kościół szpitalny pw. św. Ducha w 1531 r. Ponadto uzyskali od kolejnych władców szereg cennych przywilejów związanych z nadaniem jarmarków i targów oraz dotyczących czasowego zwolnienia z różnego typu opłat. Prerogatywy te miały istotny wpływ na koniunkturę gospodarczą Kraśnika, gdyż dzięki temu miasto rozwijało się dynamicznie o czym przekonują wszelkiego typu wskaźniki (wzrost liczby mieszkańców, domostw, rzemieślników chętnie tu osiedlających się, kupców czy też wysokość zebranych podatków).

W tym okresie, pomimo oficjalnych zakazów do Kraśnika coraz liczniej przybywali Żydzi z zamiarem osiedlania się, co także korzystnie wpłynęło na rozwój miasta, gdyż ich działalność w sferze handlu znacznie rozszerzała rynki zbytu dla wyrobów tutejszych rzemieślników.

Opisując dzieje Kraśnika nie można zapomnieć o roli jaką w historii kulturowej miasta odegrali kanonicy regularni, która w tej kwestii jest nie do przecenienia. Zgodnie z regułą zakonną kanonicy główny nacisk kładli na rozwój intelektualny, dzięki czemu zgromadzili w bibliotece klasztornej bardzo liczny zasób książek i rękopisów, który pomimo kolejnych grabieży stale wzrastał.

Po śmierci ostatniego z Tęczyńskich – Jana Baptysty w 1563 r. dobra kraśnickie przeszły na własność Słuckich, a następnie Radziwiłłów, którzy sprzedali je w 1604 r. Janowi Zamoyskiemu. Zamoyski w tym samym roku włączył miasto do Ordynacji, co zaważyło na dalszych losach kraśnickiego zamku, który stopniowo przestawał pełnić rolę siedziby właścicieli jak i obronną. Również najważniejsze decyzje gospodarcze podejmowano w centrum Ordynacji tj. Zamościu.

Połowa XVII w. i związane z tym wydarzenia dziejowe, czyli wojny czasu Potopu mocno zachwiały ekonomicznymi podstawami miasta. Rabunki kolejnych najeźdźców, zniszczenia, kontrybucje i ogólne zubożenie ludności znacznie zahamowały rozwój Kraśnika. Druga połowa XVII w. to okres pewnej stagnacji, której władze Ordynacji próbowały zaradzić czasowo zwalnając mieszczan z podatków lub przyznając im ulgi. Działanie te przyniosły efekty, gdyż Kraśnik nie wyludnił się, a pośród mieszkańców nadal znajdowało się wielu rzemieślników i kupców. Następne stulecie było jednak równie niekorzystne dla miasta jak i druga połowa poprzedniego. Tym razem przyczyną były liczne pożary pustoszące miasto, z których największy miał miejsce w 1734 r., spłonęło wówczas blisko 80 domów i kościół Matki Boskiej Loretańskiej. Kryzys ekonomiczny osiągnął jednak nie tylko Kraśnik, ale także większość miast ówczesnej Rzeczypospolitej, którego negatywne skutki przeciągnęły się na XIX w. Ponownie jednak fakt znajdowania się w strukturach Ordynacji złagodził negatywne skutki gospodarcze. Miasto niestety ominęły pozytywne efekty rewolucji przemysłowej jaka dotarła z pewnym opóźnieniem do dóbr Zamoyskich. Nie powstały tu żadne większe manufaktury, poza fabryką sukna, nadal dominowały niewielkie zakłady przemysłowe i handel, ale już na lokalną skalę.

W 1878 r. miasto utraciło prawa miejskie, co niejako przypieczętowało jego upadek. Pewne symptomy ożywienia gospodarczego przyniósł XX w., gdy powstał nowy młyn, wytwórnia wapna, zakłady powroźnicze, a kolejne firmy w następnym dziesięcioleciu. Znaczącym bodźcem sprzyjającym przyspieszeniu gospodarczym miasta było doprowadzenie w 1915 r. do Kraśnika linii kolejowej, co jednak wymierne efekty przyniosło dopiero po 1918 r.

Dzięki tak sprzyjającym okolicznościom w 1918 r. Kraśnik odzyskał prawa miejskie. Najważniejszym wydarzeniem okresu międzywojennego było włączenie miasta do

Centralnego Okręgu Przemysłowego, które miało przynieść znaczące uprzemysłowienie Kraśnika. Z rozległych planów powstał jedynie w 1938 r. w lesie Budzyń zakład mający produkować amunicję oraz osiedle mieszkaniowe dla robotników i kadry zarządzającej oraz budynki użyteczności publicznej. Realizację projektów przerwał wybuch II wojny światowej.

Po II wojnie światowej szybko rozrastające się osiedle uzyskało w 1954 r. prawa miejskie, natomiast w roku 1975 oba miasta zostały połączone w jeden organizm administracyjny.

5.2. Zabytki nieruchome

Urbanistyka i ruralistyka:

Na terenie Kraśnika zachowały się dwa zabytkowe układy urbanistyczne – średniowieczny, wytyczony zgodnie z zasadami prawa magdeburskiego oraz modernistyczny z końca l. 30 XX w. uzupełniony w fazie socrealizmu.

Starszy z dwóch wyżej wymienionych układów powstał zapewne w oparciu o przedlokacyjny trakt handlowy funkcjonujący już w XIII w. oraz osadę związaną z komorą celną. Jego pozostałością są: przecinająca ukośnie rynek - ul. Kościuszki oraz konieczność nieregularnego rozplanowania płyty rynku, będąca wynikiem dostosowania się do zastanych uwarunkowań, tzn. przedlokacyjnej osady.

Te elementy stanowiły zasadniczy zrąb rozplanowania miasta zgodnego z zasadami prawa magdeburskiego, który prawdopodobnie wykształcił się w 4 ćw. XIV w. Jednak adaptacja do istniejącej sytuacji wymusiła szereg odstępstw od zwykle rygorystycznie przestrzeganych przepisów. Zmianie uległ nie tylko kształt płyty rynku, ale także wprowadzono zróżnicowaną głębokość bloków przyrynkowych, a ponadto z naroży rynku wyprowadzone tylko pojedyncze ulice, a nie jak zwykle - pary. Na podstawie przekazów źródłowych możemy przypuszczać, że obszar zainwestowania miejskiego w tym czasie zamykał się w częściowo czytelnych do dzisiaj dziełach obronnych (wały, mury, fosa i parkan), których przebieg wyznaczają dzisiejsze ulice: Podwalna, Lubelska, Strażacka, a następnie w górę do Wąskiej oraz Kościuszki, gdzie stykała się z murami zamku. Pomimo pewnego odejścia od ogólnych reguł, urbanistyka na tym obszarze wykazuje szereg cech typowych dla rozplanowania magdeburskiego m.in.: centralnie umieszczony rynek powiązany z traktem handlowym, duża regularność bloków przyrynkowych opartych o równoległe ulice.

Drugi układ urbanistyczny wykształcony na terenie Kraśnika Fabrycznego posiada cechy diametralnie odmienne od średniowiecznego. Jego główna część powstała w 1938 r. w związku planami ulokowania tu fabryki amunicji i związanego z nią osiedla pracowniczego.

Układ osiedla odzwierciedla ówczesne tendencje urbanistyczne, nakierowane na powstanie miast i osiedli o otwartym charakterze, pozbawionych centralnego miejsca wymiany handlowej, z łatwym dostępem do terenów rekreacyjnych, unikanie dzielenia obszaru zainwestowania ciągami komunikacyjnymi oraz z zabudową usytuowaną z dużą rezerwą przestrzenną. Teren osiedla pierwotnie tworzyły trzy równoległe do siebie ulice, połączone ze sobą półkoleściami, z czytelnym podziałem na część przemysłową, mieszkaniową i publiczną. Po II wojnie światowej, do początku l. 60 XX w. układ ten był twórczo uzupełniany o kolejne budynki.

Architektura sakralna:

Pośród architektury sakralnej poczesne miejsce zajmuje kościół i klasztor kanoników regularnych, dziś parafialny pw. Wniebowzięcia NMP. Pierwsza wzmianka o kościele w Kraśniku pochodzi z 1403 r. i dotyczy wcześniejszej drewnianej świątyni. Obecny kościół powstał w kilku fazach, z których pierwsza przypada na rok 1448, kiedy to powstało prezbiterium i nawę, natomiast po 1448 dobudowano zakrystię i skarbiec. W 1468 r. Jan Tęczyński sprowadził do Kraśnika, z klasztoru przy krakowskim kościele Bożego Ciała, kanoników regularnych, którym przekazał na własność istniejącą już świątynię. Po kolejnym etapie rozbudowy, przypadającym na l. 1527-1541, bryła kościoła uzyskała renesansową postać. Późniejsze zniszczenia i przebudowy szczególnie z 1 poł. XVII w. zatępiły ten jednoznaczny charakter, gdyż dodano mu barokowe elementy – szczyty i kaplicę. Kościołowi towarzyszą: klasztor powstały na przełomie XV/XVI w., rozbudowany w 1 poł. XVII w., zabudowania gospodarcze z 1 poł. XVIII w., przebudowane w XIX w., barokowa dzwonnica

wzniesiona przed 1682 r., kaplica św. Jacka z XVIII w. Całość otacza neobarokowe ogrodzenie z bramą i bramkami z pocz. XX w.

Kościół pw. św. Ducha wzniesiono na miejscu nieistniejącego już drewnianego kościoła o tym samym wezwaniu z 1535 r. Obecny, barokowy wzniesiono w l. 1658-1661, z fundacji Tomasza Zamoyskiego. Bryła świątyni nie uległa poważniejszym zmianom, jedynie po 1945 r. dobudowano kruchtę. W jej bezpośrednim otoczeniu funkcjonował cmentarz przykościelny na którym pochowane zostały osoby zasłużone dla kościoła.

Wielka Synagoga – pierwsze wzmianki o synagodze pochodzą z roku 1593, jednak dotyczą one nieistniejącego obiektu, usytuowanego przy rynku. Obecny, barokowy budynek znajdujący się przy ul. Bóżniczej został wzniesiony w l. 1637-1654, a następnie rozbudowany w XVIII w. (babiniec). Wewnątrz zachował się aron ha-kodesz. Późniejsze zniszczenia i związane z tym remonty nie wpłynęły zasadniczo na zmianę bryły synagogi.

Mała Synagoga – położona w pobliżu Wielkiej Synagogi, powstała w l. 1823-1857 w duchu klasycyzmu, jej bryła zachowała się również bez poważniejszych przekształceń. W jej wnętrzu zachowała się murowana bima i aron ha-kodesz. Oba obiekty nie są użytkowane.

Architektura rezydencjonalna:

Na terenie Kraśnika do czasu przejścia miasta przez Zamoyskich siedzibę właścicieli stanowił obronny zamek i dwór, którzy jak należy przypuszczać bywali w nim sporadycznie. Po włączenia Kraśnika w strukturę ordynacji i zmiany formy zarządzania dobrami, istnienie reprezentacyjnej siedziby straciło rację bytu, dlatego też zamek i dwór stopniowo popadały w ruinę, do czasu ich rozbiórki. W pewnym stopniu rolę tę przejęły rządcówki folwarków ordynackich w Budzynie, Suchyni i Wyżnicy, obecnie znajdujące się w granicach administracyjnych miasta, a które znane są z planów archiwalnych Ordynacji. W 2007 r. w trakcie ratowniczych badań archeologicznych prowadzonych przy budowie zbiornika retencyjnego na rzece Wyżnicy odkryto relikty zabudowy folwarcznej w Wyżnicy.

Natomiast zamek, sukcesywnie rozbierany od poł. XVII w., stopniowo zatracił swoją pierwotną bryłę i obecnie jest czytelny w formie wyniesienia terenu, porośniętego roślinnością, z wyodrębnionym w płn.-wsch. części zamkiem górnym, otoczonym pozostałościami fosy. Na zatarcie śladów zamku niewątpliwie miała budowa amfiteatru, prowadzących do niego dróg dojazdowych oraz parkingu.

Budynki użyteczności publicznej:

Jednym z najciekawszych budynków użyteczności publicznej w Kraśniku jest d. szpital przykościelny znajdujący przy kościele św. Ducha, wzniesiony w l. 1758-1761. Barokowy,

modrzewiowy budynek pełnił swą funkcję do 1945 r., po czym został przeznaczony na bibliotekę. Obecnie w rękach prywatnych, po gruntownym remoncie pełni funkcję usługową.

Innym bardzo interesującym obiektem jest kamienica wybudowana dla Towarzystwa Opiekuńczego w 1912 r., usytuowana przy ul. Kościuszki 26. W okresie międzywojennym ulokowano w nim kraśnicki Magistrat. Wyróżnia się zarówno nietypową bryłą (z ryzalitami na skrajach), jak i historyzującą dekoracją elewacji, wyważoną, o dobrych proporcjach.

Wśród budynków użyteczności publicznej nie sposób pominąć zajazdu z pocz. XIX w., dobrze zachowanego, przy Pl. Wolności 11/13, z układem charakterystycznym dla obiektów tego typu tj. opartym na literze L, z przejazdową sienią, bramą na lekko spłaszczonym łuku. Nie zachowały stajnie usytuowane w tylnej części, ponadto przekształcono układ wnętrza i otwory okienne.

W Kraśniku Fabrycznym zachowały się cztery budynki użyteczności publicznej: Dom

Kultury (ob. CKiP), Szkoła Podstawowa Nr 5, Rejonowa Przychodnia Zdrowia i jeden z budynków szpitala (przy Al. Niepodległości), wybudowane w duchu modernizmu w latach 1937 – 1939. Z nich tylko budynek Dom Kultury (ob. CKiP), który początkowo był przeznaczony na kasyno, zachował czystość stylową, natomiast pozostałe obiekty po gruntownych przebudowach zatraciły pierwotne walory. W tej części miasta jeszcze jednym gmachem zasługuje na wyróżnienie – socrealistyczne Archiwum Państwowe, wzniesiony w 1952 r.

Budynki przemysłowe:

Na terenie Kraśnika do niedawna istniały trzy młyny wodne, z których dwa były drewniane i rozebrano je na pocz. XXI w. Trzeci młyn murowany, czterokondygnacyjny został gruntownie przebudowany, niemal do zataraty walorów zabytkowych

Nie sposób jednak pominąć odkrytych w 2007 r. pozostałości po średniowiecznych piecach służących do wypalania cegieł, co niejako wpisuje się w zachowaną do dziś ciągłość tego zajęcia.

Budynki mieszkalne:

Pośród domów mieszkalnych wyróżniają się kamienice przy ul. Kościuszki i Narutowicza. Pierwsza z nich, usytuowana przy ul. Kościuszki 6/8 - została wybudowana na pocz. XX w., piętrowa, z eklektycznym wystrojem elewacji, o skali dostosowanej do charakteru miasta. Dom przy ul. Kościuszki 7 - wzniesiony w 1907 r., dwufasadowy, ze skromną eklektyczną dekoracją elewacji. Niewielką kamienicę przy ul. Kościuszki 11, wybudowaną w 1928 r., znamionuje zapóźniona, neobarokowa dekoracja fasady, o skali typowej dla miasta.

Kamienica przy ul. Narutowicza 20 - powstała na pocz. l. 20 XX w., ma charakter typowej kamienicy czynszowej, obecnie wolnostojącej, ze skromną eklektyczną dekoracją skupioną na górnej kondygnacji. Kamienica przy ul. Narutowicza 34 – to niewielki dom wybudowany w 1926 r., przebudowanym parterem i uproszczoną historyzującą dekoracją na górnej kondygnacji. Kolejny budynek położony przy ul. Narutowicza 36 - to jedna z najokazalszych kamienic czynszowych w Kraśniku powstała w l. 20 XX w., z wyróżniającym się dachem mansardowym, rozwiązany w nieszablonowy sposób, świadczącym korzystnie o projektancie. Fasadę pokrywa uproszczona eklektyczna dekoracja. Kamienica przy ul. Narutowicza 38, wzniesiona w tym samym czasie, posiada równie interesujący dach mansardowy oraz skromną eklektyczną dekorację elewacji.

Cmentarze i miejsca pamięci:

Rzymskokatolicki cmentarz w Kraśniku, usytuowany przy ul. Cmentarnej jest trzecim z kolei cmentarzem powstałym na terenie miasta. Założony został w 1835 r., a następnie powiększony w 1979 r. W k. XIX w. częściowo ogrodzono go ceglany murem. Na obszarze cmentarza, poza interesującymi XIX-wiecznymi nagrobkami, znajdują się dwa historyczne pomniki; jeden z nich poświęcony jest pamięci ofiar hitlerowskiego terroru, natomiast drugi dotychczas był uznawany za zbiorową mogiłę żołnierzy Armii Radzieckiej. W 2019 r. ujawniano fakt wcześniejszego pogrzebania w mogile żołnierzy Wojska Polskiego w 1939 r. co w konsekwencji przyniosło zmianę tablicy memorialnej odsłoniętej we wrześniu 2019 r. po uprzednim uzgodnieniu jej treści i napisów z IPN oraz LWKZ.

Najstarszy cmentarz żydowski znajdował się przy ul. Podwalnej, wytrasowanej dopiero w poł. XIX w. Funkcjonował od k. XVI w. do poł. XVII w. Dziś, jest nieczytelny w terenie, jego lokalizacja jest możliwa jedynie dzięki historycznej kartografii.

Drugi z kolei kirkut, usytuowany przy ul. Strażackiej, pełnił swą funkcję do poł. XIX w. jeszcze do II wojny światowej był ogrodzony murem. Po jej zakończeniu część zniwelowano i urządzono tu targowisko, natomiast na pozostałej - skwer.

Trzeci kirkut w kolonii Góry, wsi Mikulin, czynny do II wojny światowej, obecnie znajduje się poza granicami administracyjnymi Kraśnika.

Przy ul. Lipowej, nieopodal stacji kolejowej, jest zlokalizowany cmentarz wojenny założony w 1918 r. Pochowano na nim ok. 500 żołnierzy austro-węgierskiej oraz kilkuset żołnierzy armii rosyjskiej poległych w l. 1914-1915. Ponadto w l. 1922-23 przeniesiono tu szczątki żołnierzy pochowanych na dwóch cmentarzach w Polichnie.

W Kraśniku Fabrycznym, niewielki cmentarz wojenny z czasu pierwszej wojny światowej, jest położony w lesie, za domami jednorodzinnymi, w odległości ok. 500 m na płn.-zach. od szkoły podstawowej przy ul. Niepodległości.

U zbiegu ulic Piłsudskiego i Kościuszki, na niewielkiej wyspie ulicznej znajduje się pamiątkowy głaz poświęcony 100 rocznicy urodzin T. Kościuszki, pochodzący z 1917 r.

Na terenie d. cmentarza przykościelnego usytuowanego przy kościele pw. Wniebowzięcia NMP znajdują dwa pomniki: pomnik-krzyż poświęcony pamięci poległych powstańców styczniowych z 1920 r. oraz pomnik ku czci poległych żołnierzy 24 Pułku Ułanów.

W Kraśniku Fabrycznym, przy ul. Urzędowskiej, w pobliżu d. Fabryki Łóżysk Tocznych, umieszczona jest tablica upamiętniająca miejsce straceń kraśnickich Żydów, podczas II wojny światowej. W tym czasie funkcjonował tu hitlerowski obóz, którego więźniowie byli wykorzystywani do przymusowej pracy w przemyśle zbrojeniowym. Z badań archeologicznych przeprowadzonych ostatnio na tym terenie wynika, że w pobliżu pomnika nie ma jam grobowych, które zapewne znajdują się prawdopodobnie na wschód od dawnego obozu. Ponadto w pasie drogi wojewódzkiej odkryto pozostałości torowiska.

Kapliczki i figury przydrożne

Na terenie Kraśnika zachowało się kilka murowanych kapliczek przydrożnych:

- z figurą św. Floriana, usytuowana u zbiegu ul. Piłsudskiego, Strażackiej i Podleskiej, pochodząca z 1876 r.,
  - u zbiegu ul. Narutowicza, Struga i Janowskiej z 1855 r.
  - przy ul. Jagiellońskiej (dwie) z pocz. XX w.
- oraz drewniana kapliczka przy ul. Urzędowskiej z l. 30 XX w.

Parki i ogrody:

Na terenie miasta nie występują zabytkowe parki lub ogrody. Starodrzew znajduje się na cmentarzach oraz na wzgórzu zamkowym, nie nosi jednak śladów świadomej kompozycji. Niemniej należy odnotować występowanie pomników przyrody:

- Dąb szypułkowy „Rotmistrz” - obwód 245 cm, zlokalizowany w pasie drogowym ul. Tysiąclecia.
- Dąb szypułkowy „Choraży” - obwód 232 cm, zlokalizowany na terenie ZOZ przy od ul. Chopina.
- Kasztanowiec zwyczajny „Starszy Wachmistrz” - obwód 291 cm, zlokalizowany na terenie ZOZ, przy ul. Chopina 13.
- Kasztanowiec zwyczajny „Wachmistrz” - obwód 231 cm, zlokalizowany na terenie ZOZ, przy ul. Chopina 13.

- Grusza pospolita „Sanitariuszka” - obwód 178 cm, zlokalizowana na terenie ZOZ, przy ul. Chopina 13.

- Trójrzędowa aleja grabów zwyczajnych tzw. „Szwadron”, składający się z 60 drzew, I rząd – 30 szt., II rząd - 10 szt., III rząd – 20 szt., zlokalizowana na terenie ZOZ, przy ul. Chopina 13.

- Kasztanowiec zwyczajny – obwód 292, rosnący na terenie skweru przy ul. Narutowicza 29.

- Jesion wyniosły – obwód 280, rosnący na terenie skweru przy ul. Narutowicza 29.

5.3. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome znajdujące się na terenie Kraśnika to przede wszystkim wyposażenie kościołów: parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP, gdzie jest łącznie 160 obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz św. Ducha – 19 sztuk. W kościele parafialnym do szczególnie cennych zabytków ruchomych należy zaliczyć renesansowe nagrobki Andrzeja Kośli oraz wspólny nagrobek dzieci Andrzeja Tęczyńskiego, powstałe w warsztacie Santi Guccio w latach 80 XVI w. i nagrobki Stanisława i Jana Tęczyńskich pochodzące z warsztatu Jana Marii Padovano. Tamże znajdują się trzy duże obrazy powstałe ok. 1627 r. w pracowni Tomasza Dolabelli, m.in. *Sąd mistyczny*, *Procesja różańcowa* i *Msza dziękczynna* oraz kilka innych mniejszych w ołtarzach bocznych i stallach. Ponadto należy odnotować późnorenesansowe ołtarze: główny i w kaplicy MB Różańcowej oraz barokowe ołtarze boczne. Pozostałe elementy wyposażenia kościoła, nie posiadają ponadprzeciętnych walorów zabytkowych.

W kościele p.w. św. Ducha brak jest szczególnie wyróżniających się zabytków ruchomych, zarówno ołtarz rokokowy ołtarz główny jak i boczne, należy potraktować jako typowo warsztatowe wytwory epoki.

5.4. Zabytki archeologiczne

Z dotychczasowych analiz zebranych materiałów archeologicznych wynika, iż zabytki archeologiczne występują przede wszystkim w strefach krawędziowych dolin, natomiast brak ich w głębi, na płaskowyżach. Potwierdza się to też w Kraśniku, gdzie w płasko wyżynnej, pofalowanej strefie na wschód od historycznego Kraśnika, na jego łanowym nadaniu gruntów ornych – nie odnotowano cennych znalezisk archeologicznych. Na terenie miasta zewidencjonowano 65 stanowisk archeologicznych w zdecydowanej większości płaskich, nie posiadających czytelnej formy terenowej. Jednak z uwagi na zabudowę tylko nieznaczna część

terenu mogła zostać w odpowiedni sposób przebadana, dlatego też z obszaru historycznego układu urbanistycznego Kraśnika dysponujemy skromną ilością zabytków archeologicznych, na które natrafiono w trakcie badań AZP (obszary: 83 – 77, 83 – 78, 84 – 77 i 84 – 78). Zdecydowana większość stanowisk posiada niższą wartość naukowo-konserwatorską, z uwagi na niedostateczny stan ich rozpoznania funkcjonalno-chronologicznego. Należy jednak wyróżnić kilka stanowisk, które wyróżniają się zarówno materiałem jak i chronologią. Większość z nich znajduje się w okolicy Budzynia, wzdłuż stoków doliny Wyźnicy, na terenie stanowiska AZP 84-78/69-11 w Ośrodku Wyźnica, znaleziono liczne ślady osadnictwa pradziejowego od neolitu po średniowiecze i nowożytność, przede wszystkim fragmenty ceramiki. Tamże w 2007 r. odkryto dwa piece z przełomu XV/XVI w. do wypalania cegieł, wapna i innych materiałów budowlanych, które pieczołowicie zrekonstruowano. Piec może stanowić bazę do edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie archeologicznym. Na stanowisku 27 (Kraśnik 35) znaleziono pięć punktów osadniczych, w tym cztery osady, począwszy od neolitycznej kultury pucharów lejkowatych, przez wczesnobrązową kulturę trzciniecką, kulturę przeworską z okresu rzymskiego, aż po wczesne średniowiecze VIII-IX w.

Najwięcej jednak informacji dotyczących przeszłości Kraśnika przyniosły badania związane z Zamczyskiem, gdzie w 1970 r. przeprowadzono pierwsze badania sondażowe, w trakcie których wykonano 12 wykopów. Odkryto wówczas gruzowisko muru z kamienia wapiennego i fragmentów ceramiki oraz ślady osadnictwa z IX-X w. Najważniejszym efektem tych prac było jednak zahamowanie poważnych inwestycji na tym obszarze, co umożliwiło zachowanie wzgórza w czytelnej formie terenowej. Późniejsze badania na Zamczysku pozwoliły na odkrycie śladów zabudowy na górnym zamku, łącznie z palisadowym charakterem umocnień oraz dworu, który istniał tu od przełomu XIV/XV w. do spalenia na początku XVII w. Kolejnym efektem tych badań było ustalenie trzech faz powstawania zabudowy na wzgórzu.

Dotychczas przeprowadzone badania na terenie Starego Miasta potwierdziły istnienie pod poziomem obecnego gruntu zabytkowych obiektów archeologicznych, nawarstwień kulturowych oraz reliktyw zabudowy. Badania ujawniły ponadto cenne archeologiczne zabytki ruchome.

Mniej spektakularne, ale równie ważne były wyniki badań archeologicznych w obrębie zespołu klasztorowego (patrz pkt. architektura sakralna).

W 2007 r. w trakcie badań prowadzących w związku z budową zbiornika retencyjnego na rzece Wyźnicy, odkopano relikty jednego z założeń folwarcznych Ordynacji Zamoyskich, właśnie Wyźnicy.

5.5. Zabytki w muzeach

Na terenie miasta Kraśnik działają dwa muzea;

- Muzeum Regionalne, powstałe w 1976 r. jest oddziałem Muzeum Lubelskiego w Lublinie i mieści się przy ul. Piłsudskiego 2a. Posiada trzy działy archeologiczny, etnograficzny i historyczny, posiadające swoje stałe wystawy. Na wystawie archeologicznej prezentowane są zabytki związane z przeszłością miasta, a także cenne znaleziska z badań prowadzonych w Pikulach i Święciechowie. Najcenniejsze eksponaty działu etnograficznego to kolekcja ceramiki urzędowskiej od XVIII w. do współczesności oraz przedmioty związane z kulturą materialną okolicznych wsi. W dziale historycznym zwracają uwagę księgi z biblioteki klasztornej kanoników, dokumenty z II wojny światowej oraz świetny zbiór fotografii starego Kraśnika.
- Muzeum 24 Pułku Ułanów im. Hetmana Wielkiego Koronnego Stanisława Żółkiewskiego jest oddziałem Muzeum Regionalnego, powstałym w 1995 r. Mieści się przy ul. Piłsudskiego 7. Związane jest z historią pułku stacjonującego w Kraśniku w latach 1922-1939, utworzonego w czasie wojny polsko-bolszewickiej 1920 i rozformowanego w 1945 r. Na ekspozycji pokazane są eksponaty, fotografie i dokumenty ze szlaku bojowego pułku, którego żołnierze brali udział w kampanii wrześniowej 1939 r., francuskiej 1940 r. oraz inwazji alianckiej 1944 r., w której uczestniczyli w ramach Dywizji Pancerniej gen. Maczka. Większość z nich pochodzi z darów samych żołnierzy, jak i ich rodzin oraz z archiwum pułkowego znajdującego się w Instytucie i Muzeum Sikorskiego w Londynie.
- Izba Tradycji Pożarniczych nie ma rangi muzeum, mieści się w budynku przy ul. Obwodowej 1. Izba funkcjonuje przy Komendzie PSP w Kraśniku, w kilku salach mieszczą się przedmioty związane z pożarnictwem (ok. 1000) oraz kolekcja urządzeń napędzanych korbką, udostępniona przez właściciela. Ponadto, w jednej sali znajdują się eksponaty związane z Janem Pawłem II; fotografie, okolicznościowe monety, znaczki, medale oraz cykl rzeźb związanych z Papieżem.
- Izba Pamięci o Historii Kraśnika mieszcząca się przy ul. Kościuszki 26 powstała niedawno – w 2022 r. W jej zbiorach znajdują się eksponaty związane z historią miasta począwszy od początków Państwa Polskiego po lata 50 XX w. Są to zarówno przedmioty materialne – m.in. fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej, topór z początku XV w., barokowe zastawy stołowe jak i liczne dokumenty dotyczące Kraśnika.

5.5.1. Dziedzictwo niematerialne

Zgodnie z konwencją UNESCO z 2003 r. głównymi elementami kultury niematerialnej podlegającymi ochronie są:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- spektakle i widowiska,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem

W Kraśniku prężnie działa Centrum Kultury i Promocji, który koordynuje i inspirowa działania w kierunku zachowania kultury niematerialnej. Coroczną imprezą kontynuującą ludowe obyczaje są dożynki oraz okolicznościowy koncert kolęd i pastorałek,

5.6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 22 Ustawy z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw prezydent (burmistrz) miasta prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu miasta. W związku z zapisami w/w ustawy w gminnej ewidencji zabytków znajdują:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (w tym nieruchome zabytki archeologiczne);
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków;

Ad 1. Zabytki wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego (stan na 04.2018 r.)

1. Układ urbanistyczny - nr rej. zabytków A/641 z dn. **08.11.1972**
2. Zespół kościoła paraf. (d. zespół kanoników regularnych): kościół pw. Wniebowzięcia NMP, d. klasztor kanoników regularnych, dzwonnica, kaplica pw. św. Jacka (d. kostnica), dziedziniec klasztorny otoczony murem z bramą wjazdową, d. zabudowania gospodarcze (wzdłuż ogrodzenia dziedzińca od wewnątrz), cmentarz kościelny z zadrzewieniem i żelaznym ogrodzeniem z bramkami nr rej. zabytków - **A/482/ z dn. 22.04.1970.**
3. Zespół kościoła szpitalnego, ob. rektoralny w skład, którego wchodzi: kościół pw. św. Ducha, drzewostan na terenie cmentarza kościelnego, kamienne nagrobki na terenie cmentarza kościelnego nr. rej zabytków - **A/545 z dn. 23.12.1973** oraz szpital przykościelny tzw. dworek modrzewiowy, z działką nr rej. zabytków - **A/1105 z dn. 30.12.1995**

4. Bożnica (tzw. Duża Synagoga) - później dom kahalny oraz Bożnica (tzw. Mała Synagoga), - w gran. działki nr rej. zabytków A/565 z dn. 31.12.1971
5. Cmentarz z I wojny światowej nr rej. zabytków - A/1059 z dn. 02.04.1992

5.7. Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków

Tabela 1. Wykaz kart obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres
1	Kraśnik	Układ urbanistyczny	
2	Kraśnik	kościół paraf. pw. Wniebowzięcia NMP w d. zespole kanoników regularnych	ul. Kościuszki 4/ Klasztorna 1
3	Kraśnik	klasztor w d. zespole klasztornym kanoników regularnych	ul. Kościuszki 4/ Klasztorna 1
4	Kraśnik	kaplica pw. św. Jacka (d. kostnica), w d. zespole klasztornym kanoników regularnych	ul. Kościuszki 4/ Klasztorna 1
5	Kraśnik	dzwonnica, w d. zespole klasztornym kanoników regularnych	ul. Kościuszki 4/ Klasztorna 1
6	Kraśnik	dziedziniec klasztorny otoczony murem z bramą wjazdową w d. zespole klasztornym kanoników regularnych	ul. Kościuszki 4/ Klasztorna 1
7	Kraśnik	d. zabudowania gospodarze (wzdłuż ogrodzenia od wewnątrz) w d. zespole klasztornym kanoników regularnych	ul. Kościuszki 4/ Klasztorna 1
8	Kraśnik	cmentarz kościelny z zadrzewieniem i żelaznym ogrodzeniem z bramkami w d. zespole klasztornym kanoników regularnych	ul. Kościuszki 4/ Klasztorna 1
9	Kraśnik	kościół szpitalny, ob. rektoralny pw. św. Ducha	ul. Narutowicza 29/31
10	Kraśnik	szpital przykościelny tzw. dworek modrzewiowy, z działką, w gran. wg zał. planu	ul. Narutowicza 29/31
11	Kraśnik	drzewostan na terenie cmentarza kościelnego, pw. św. Ducha	ul. Narutowicza 29/31
12	Kraśnik	kamienne nagrobki na terenie cmentarza kościelnego, pw. św. Ducha	ul. Narutowicza 29/31
13	Kraśnik	bożnica (tzw. Duża Synagoga) - później dom kahalny - w gran. działki	ul. Bożnicza 6
14	Kraśnik	bożnica (tzw. Mała Synagoga), w gran. działki	ul. Bożnicza 6 a
15	Kraśnik	Dom mieszkalny (kamienica)	ul. Kościuszki 6/8,
16	Kraśnik	Dom mieszkalny (kamienica)	ul. Kościuszki 7
17	Kraśnik	Dom mieszkalny (kamienica)	ul. Kościuszki 11
18	Kraśnik	Dom mieszkalny (kamienica)	ul. Kościuszki 26

19	Kraśnik	Dom mieszkalny (kamienica)	ul. Narutowicza 20
20	Kraśnik	Dom mieszkalny (kamienica)	ul. Narutowicza 34
21	Kraśnik	Dom mieszkalny (kamienica)	ul. Narutowicza 36
22	Kraśnik	Dom mieszkalny (kamienica)	ul. Narutowicza 38
23	Kraśnik	Cmentarz parafialny	ul. Cmentarna
24	Kraśnik	Najstarszy cmentarz żydowski	ul. Podwalna
25	Kraśnik	Cmentarz żydowski	ul. Ogrodowa/ Strażacka
26	Kraśnik	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	ul. Lipowa
27	Kraśnik Fabr.	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	Las, ok. 500 m za szkołą podst.
28	Kraśnik	Pomnik-krzyż poświęcony pamięci poległych powstańców styczniowych	ul. Kościuszki 4/ Klasztorna 1
29	Kraśnik	Pomnik ku czci poległych żołnierzy 24 Pułku Ułanów	ul. Kościuszki 4/ Klasztorna 1
30	Kraśnik	Głaz pamiątkowy poświęcony 100 rocznicy śmierci Tadeusza Kościuszki	ul. Kościuszki/ Piłsudskiego
31	Kraśnik	Pomnik poświęcony pamięci ofiar hitlerowskiego terroru	cmentarz parafialny ul. Cmentarna
32	Kraśnik	Tablica obok miejsca straceń	ul. Urzędowska
33	Kraśnik	Kapliczka przydrożna	ul. Piłsudskiego/ Strażacka
34	Kraśnik Fabr.	Układ urbanistyczny	wg. załącznika
35	Kraśnik	Zajazd ob. budynek handl.-usług.	Pl. Wolności 11/13
36	Kraśnik	Archiwum Państwowe	ul. Niepodległości 41
37	Kraśnik	Centrum Kultury i Promocji Miasta	ul. Niepodległości 44
38	Kraśnik	Stajnia koszarowa	ul. Kopernika 3
39	Kraśnik	Stajnia koszarowa	ul. Kopernika 5
40	Kraśnik	Stanowiska archeologiczne wg. załącznika	

Tabela nr 1. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków (wyposażenie kościołów)

Lp.	Miejscowość	Miejsce przechowywania	Nr rej. zab.
1	Kraśnik	Kościół paraf. pw. Wniebowzięcia NMP	B/242 z 25.05.2005
2	Kraśnik	Kościół filialny pw. św. Ducha	B/243 z 25.05.2005

5.8. Zabytki o największym znaczeniu dla miasta.

Niewątpliwie największe znaczenie spośród zabytkowych obiektów znajdujących się na terenie Kraśnika posiada d. zespół klasztorny kanoników regularnych, a szczególnie kościół, ob. parafialny, pw. Wniebowzięcia NMP. Podniesione to zostało w literaturze naukowej oraz

opracowaniach planistycznych dotyczących województwa. Trwające od kilku lat prace konserwatorskie stopniowo wydobywają walory zabytkowe świątyni, dotychczas zatarte przez kolejne przebudowy. W ich wyniku przywrócono gotycki charakter fasady kościoła, wprowadzając w pełnym zakresie schodkowy szczyt wraz ceglany wążkiem, ostrołukowym portalem oraz wysokimi oknami, tak charakterystycznymi elementami dla tego okresu, a jednocześnie tak rzadko występującymi na Lubelszczyźnie.

Wnętrze świątyni to nie tylko gotyckie sieciowe, sklepienie równie sporadycznie występujące na tym terenie jak schodkowy szczyt, ale także wyposażenie z renesansowymi nagrobkami na czele. Nagrobki Kośli i Tęczyńskich powstały w warsztatach Santi Gucciego i Jana Marii Padovano, rzeźbiarzy pochodzących z Włoch, jednych z najwybitniejszych artystów polskiego renesansu. Tu też znajdują się liczne obrazy powstałe ok. 1627 r. w pracowni Tomasza Dolabelli, jednego z najlepszych malarzy polskiego baroku. Dzięki tym walorom artystycznym świątynia stawiana jest w rzędzie najlepszych i najciekawszych przykładów architektury sakralnej Lubelszczyzny.

Wielką wartość posiada także zespół synagogałny znajdujący się przy ul. Bóżniczej składający się z Dużej (barok) i Małej (neoklasycyzm) Synagogi oraz szkoły, jakkolwiek ten ostatni obiekt po gruntownej przebudowie częściowo zatracił swe walory zabytkowe. O ile zachowanie pojedynczej synagogi, nawet o tak odległej proveniencji nie jest ewenementem (przykłady - Włodawa, Wojsławice, Łęczna, Szczebrzeszyn i inne) to zachowanie zespołu należy do rzadkości. Dodatkowym czynnikiem podnoszącym wartość tych obiektów jest zachowana szczątkowo w ich wnętrzu polichromia.

W literaturze naukowej jak i w opracowaniach planistycznych niejednokrotnie jest przywoływany układ urbanistyczny Kraśnika, wskazywany jako jeden z ciekawszych przykładów średniowieczno-renesansowego rozplanowania miasta. Wyróżnikiem na tle innych układów urbanistycznych jest jego czytelny układ z trapezoidalnym rynkiem i dobrze zachowanymi blokami przyrynkowymi.

Niezwykle cenne walory wnosi w krajobraz miasta wzgórze zamkowe z uwagi na nadal czytelną formę terenową oraz fundamenty historycznych budowli, które co należy podkreślić nie są w pełni przebadane.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO KRAŚNIKA. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Urbanistyka

Historyczny układ urbanistyczny Kraśnika jest zachowany w dobrym stanie. Nadal czytelny jest układ rynku, przebieg średniowiecznego traktu handlowego, uliczek wyprowadzonych z naroży oraz rozplanowanie bloków przyrynkowych i działek pod zabudowę. Należy jednak podkreślić, że te ostatnie elementy występują jedynie w blokach przyrynkowych, natomiast w dalszych nie przestrzegano tego zbyt rygorystycznie. W l. 60 i 90 XX w. wokół rynku wprowadzono nową zabudowę (dom handlowy oraz zabudowa mieszkalno-usługowa na wylocie ul. Narutowicza), która w istotny sposób zakłóciła dotychczasową czystość układu. Podobny charakter ma także pozostawienie w niezabudowanej formie placu pomiędzy bankiem a domem handlowym.

Układ urbanistyczny Kraśnika Fabrycznego, pomimo zmian jakie sukcesywnie wprowadzono od pocz. l. 50 XX w. nadal zachował dużą czytelność i walory zabytkowe, gdyż jest to jeden z niewielu przykładów modernistycznej urbanistyki końca l. 30 XX w. wraz z socrealistycznymi uzupełnieniami.

W Kraśniku ważnym czynnikiem w krajobrazie urbanistycznym miasta są panoramy, które posiadają wysoką wartość. Tu należy wyróżnić panoramę od północy z widokiem na najstarszą część miasta i kościołem pw. Wniebowzięcia NMP oraz panoramę Kraśnika Fabrycznego z kościołem pw. św. Józefa od płd.-wsch.

Architektura sakralna

Zespół poklasztorny kanoników regularnych pw. Wniebowzięcia NMP, od lat sukcesywnie jest objęty zakrojonymi na szeroką skalę pracami konserwatorskimi, ich końcowym efektem ma być przywrócenie mu dawnej świetności. Prace rewaloryzacyjne prowadzone są od roku 2007 i dzięki wsparciu m.in. władz miejskich kontynuowane do dziś. Obecnie większość zabytkowych obiektów wchodzących w skład zespołu znajduje się w dobrym stanie. Najwięcej zastrzeżeń do stanu zachowania należy wnosić w stosunku do ceglanoego muru wokół zespołu oraz prowadzącej na dziedziniec klasztorny dwukondygnacyjnej bramy wjazdowej. Te elementy zespołu wymagają pilnego remontu.

Kościół rektoralny pw. św. Ducha jest na etapie kolejnego remontu, będącego kontynuacją prowadzonych kilka lat wcześniej prac konserwatorskich, które obejmowały świątynię oraz wzmocnienie skarpy. W ostatnich latach przeprowadzono prace restauratorskie nagrobków i pomników znajdujących się na terenie cmentarza przykościelnego. Zespół jest

zachowany bardzo dobrze.

Wielka Synagoga, po zakończonych kilka lat temu pracach rewaloryzacyjnych zachowany jest w dobrym stanie technicznym, nadal jednak terenu wokół budynku wymaga uporządkowania.

Mała Synagoga, podobnie jak Wielka, jest w dobrym stanie po zakończeniu remontu na zewnątrz budynku, nadal nie zakończono prac we wnętrzu obiektu oraz nie uporządkowano terenu wokół niego.

Budynki użyteczności publicznej

Dawny drewniany szpital usytuowany w zespole kościoła św. Ducha został gruntownie odremontowany i zachowany jest w bardzo dobrym stanie.

Budynek d. Towarzystwa Opiekuńczego przy ul. Kościuszki 26, po przeprowadzonych z dużym pietyzmem w l. 2019 - 2022 r. pracach remontowanych, budynek jest w bardzo dobrym stanie.

D. zajazd znajdujący się przy Placu Wolności 11/13, został przebudowany we wnętrzu, nadal jednak zachował w znacznym stopniu walory zabytkowe. Budynek, pomimo zastrzeżeń dotyczących stanu technicznego z 2003 r., wciąż funkcjonuje, nadal jednak jest aktualne zastrzeżenie dotyczące konieczności wymian pokrycia dachowego, w oparciu o wytyczne konserwatorski.

Budynki użyteczności publicznej na terenie Kraśnika Fabrycznego - Dom Kultury (ob. CKiP), Szkoła Podstawowa Nr 5, Rejonowa Przychodnia Zdrowia oraz Archiwum Państwowe, zachowane są w dobrym stanie, jakkolwiek należy podkreślić, że zarówno szkoła jak i przychodnia po gruntownych przebudowach znacznie zatraciły walory zabytkowe. Budynki na terenie historycznego założenia urbanistycznego Kraśnika Fabrycznego od 2010 r. poddawane są termomodernizacji.

Budynki mieszkalne:

Niemal wszystkie zabytkowe budynki mieszkalne znajdujące się w obrębie historycznego centrum miasta są w złym stanie technicznym, dotyczy to zarówno budynków przy ul. Narutowicza 20, 34, 36 i 38, jak i Kościuszki 6/8 i 11. Wspomniane obiekty mają zniszczone elewacje (ubytki tynku, elementów dekoracji architektonicznej, stolarki) oraz pokrycie dachowe. Wymagają gruntownej rewaloryzacji, która przywróciłaby im pierwotne walory. Wyjątkiem jest budynek przy ul. Kościuszki 6/8 zachowany w dobrym stanie, nie wymagający prac remontowych.

Cmentarze i miejsca pamięci

Cmentarz rzymskokatolicki w Kraśniku zachowany jest w dobrym stanie; większość zabytkowych nagrobków, alejki i ich nawierzchnia są uporządkowane, podobnie jak ogrodzenie i zieleń.

Najstarszy kirkut, znajdujący się przy ul. Podwalnej jest nieoznakowany, nieczynny jest od ponad dwustu lat, nieczytelny w terenie, współcześnie zabudowany. Wskazane byłoby postawienie tablicy informacyjnej o usytuowaniu na działce cmentarza żydowskiego.

Drugi kirkut, położony przy ul. Strażackiej i Ogrodowej jest nieużytkowany od poł. XIX w., w jego płd. części funkcjonuje targ, na pozostałej zielony skwer. O pierwotnym przeznaczeniu tego terenu informuje tablica.

Cmentarz z I wojny światowej przy ul. Lipowej, znajduje się w bardzo dobrym stanie, gdyż w 2017 r. zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi uporządkowano jego teren, wymieniono krzyże brzożowe na ponownie uformowanych mogiłach. Ponadto wykonano nowe ogrodzenie od ul. Lipowej oraz niewielką alejką z tłucznią i postument, na którym umieszczono tablicę informacyjną dot. cmentarzu i pochowanych tam żołnierzy.

Cmentarz z I wojny światowej znajdujący się w Kraśniku Fabrycznym, poza zabudową, jest zaniedbany, nieoznakowany w terenie i nieogrodzony. Zanikły drewniane krzyże ustawione na mogiłach, widoczne jeszcze w l. 90 XX w. Właściwie jedynie dzięki nauczycielom z pobliskiej szkoły podstawowej, które corocznie wraz z uczniami zapalają tu znicze, ten niewielki cmentarzyk nadal funkcjonuje w pamięci.

Pomniki i miejsca pamięci na terenie Kraśnika:

- pamiątkowy głaz ku czci T. Kościuszki, przy ul. Piłsudskiego, wymaga wymiany cokołu i oczyszczenia piaskowca, do którego jest przymocowana tablica.
- pomniki: Ofiar hitlerowskiego terroru i żołnierzy Wojska Polskiego (gruntownie odrestaurowany w 2023 r.), oba znajdujące się na cmentarzu parafialnym zachowane są w dobrym stanie i wymagają jedynie bieżącej konserwacji.
- pomniki: powstańców styczniowych i żołnierzy 24 pułku ułanów (gruntownie odrestaurowany w 2023 r.), oba znajdujące się na cmentarzu przykościelnym zachowane są w dobrym stanie i wymagają jedynie bieżącej konserwacji.
- tablica pamiątkowa na miejscu straceń Żydów kraśnickich, usytuowana przy drodze do Urzędowa, nie wymaga prac konserwatorskich z uwagi na dobry stan zachowania.

Kapliczki i figury przydrożne

Pośród kapliczek i figur przydrożnych znajdujących się na terenie miasta wszystkie zachowane są w dobrym stanie technicznym i nie wymagają interwencji.

Archeologia

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Należą do nich - pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Zabytki archeologiczne stanowią szczególną grupę zabytków, ponieważ są to obiekty rozproszone i są obecne praktycznie wszędzie, także z dala od terenów współcześnie zamieszkałych. Zgodnie z prawem każdy obiekt archeologiczny, niezależnie od własności gruntu, na którym został odnaleziony, jest własnością państwa. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje zabytki archeologiczne za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

Prowadzona przez Gminy ewidencja zabytków archeologicznych ma za zadanie informowanie o obecności w danym miejscu nieruchomego zabytku archeologicznego. Zgodnie z przepisami prawa, każdy kto zamierza realizować roboty ziemne na terenie, gdzie znajdują się zabytki archeologiczne, prowadzić roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub ewidencji zabytków objętym ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, planuje zmiany charakteru dotychczasowego przeznaczenia terenu, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub uszkodzenia zabytku archeologicznego (stanowiska archeologicznego), jest zobowiązany przeprowadzić (czyli sfinansować) badania archeologiczne w zakresie ustalonym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Badania archeologiczne prowadzone na stanowiskach mogą mieć charakter inwazyjny (niszczący) oraz badania nieinwazyjne z wykorzystaniem metod geofizycznych, teledetekcyjnych. Obie metody badań dają możliwość poznania poszczególnych stanowisk, zabytków czy problemów związanych z szeroko rozumianą przeszłością, w tym zwłaszcza w sytuacjach zagrożenia zniszczeniem lub uszkodzeniem substancji zabytkowej (nawarstwień, obiektów, materiałów i ich kontekstów).

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo-konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP)

polegający na wiosennej penetracji gruntów ornych przez archeologów. Systematyzuje on dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną terenu. Należy jednak dodać, że zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane.

Sieć osadnicza na terenie Kraśnika jest stosunkowo rozproszona i przebadana w niepełny sposób, dlatego też należy postulować o pilną weryfikację wyników badań AZP obszarów 83 – 77, 83 – 78, 84 – 77 i 84 – 78. Dokumentacje wymienionych obszarów zawierają pewne braki w kwerendzie źródłowej, a materiał kartograficzny w nich zawarty nie odpowiada aktualnym standardom dokumentacji AZP. Należy także podkreślić, iż z uwagi na rangę miasta i wagę ewentualnych znalezisk, na obszarach wpisanych do rejestru zabytków, prowadzenie prac ziemnych możliwe jest jedynie pod nadzorem archeologicznych. Ponadto niezbędna jest kontynuacja badań archeologicznych na terenie d. Zamczyska.

Jeśli na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne mają być prowadzone roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności istnieje obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych. Obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych reguluje art. 31 ustawy o ochronie zabytków, w myśl którego osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Zgodnie zaś z art. 31 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny. Zatem obowiązek przeprowadzenia prac archeologicznych istnieje tylko wówczas, kiedy występuje ryzyko przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego i o ile przeprowadzenie badań jest niezbędne w celu ochrony zabytków.

Na terenie Kraśnika nie ma stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków archeologicznych, jednak zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r.

o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. z 2024, poz. 1292 ze zm.) należy zwrócić uwagę na kilka aspektów związanych z odkryciem zabytków archeologicznych:

art. 32 ust. 1 pkt 3: Burmistrz przyjmuje zawiadomienie o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem i zgodnie, z przytoczonym wyżej przepisem art. 32 ust. 2. przyjmujący zawiadomienie burmistrz ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków,

art. 33 ust. 1: Burmistrz przyjmuje zawiadomienie o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i zgodnie z art. 33 ust. 2 przyjmujący zawiadomienie wójt ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłużej niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. (Zgodnie z art. 34 osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny przysługuje nagroda),

art. 36 ust. 1 pkt. 12: Prowadzenie poszukiwań z użyciem urządzeń elektronicznych zabytków może się odbywać na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Dokument ten wydaje się na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić poszukiwania (art. 36 ust. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), złożony do wojewódzkiego konserwatora zabytków lub do dyrektora urzędu morskiego właściwego dla miejsca prowadzenia poszukiwań.

Zgodnie z art. 35 ust. 2 w/w ustawy Wszelkie pozyskane w trakcie badań, poszukiwań lub przypadkowych okolicznościach zabytki archeologiczne stanowią własność Skarbu Państwa i muszą zostać niezwłocznie przekazane wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Ponadto dodać należy, że nielegalne poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych oraz sprzętu do nurkowania będą uznawane za przestępstwa zagrożone karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności (art. 109c wprowadzony nowelizacją ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obowiązującą od 1 stycznia 2018 r.). Nie należy również wydobywać z ziemi żadnych zabytkowych przedmiotów ani odsłaniać archeologicznych obiektów czy otaczających ich nawarstwień. Działania takie mogą nieść za sobą ryzyko zniszczenia cennych kulturowo stanowisk archeologicznych. Kluczowym dla ich ochrony jest zachowanie nawarstwień ziemnych i wzajemnych układów przestrzennych artefaktów i śladów działalności ludzkiej. To właśnie one pozwalają na określenie datowania zabytku, jego powiązań z działalnością człowieka, a także na wskazanie okoliczności, w jakich dany zabytek funkcjonował, czyli właściwe odtworzenie wydarzeń z przeszłości. Poprawna analiza

kontekstu archeologicznego jest możliwa wyłącznie podczas profesjonalnie wykonanych badań, prowadzonych przez archeologów.

Z ANALIZY SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT) stanu dziedzictwa kulturowego na terenie miasta wynika, iż jest kilka elementów, które są już teraz lub w nieodległej przyszłości staną się znacznymi atutami Kraśnika. Niewątpliwie do takich należy zaliczyć nasycenie cennymi zabytkami (obiekty sakralne i Zamczysko), co w uzupełnieniu z wyjątkowymi walorami krajobrazowymi oraz zalewem może stanowić bogatą ofertę dla turystów. Nadal trwają prace związane z kompleksową rewaloryzacją zespołu kanoników regularnych, które pozwolą na jeszcze pełniejsze podkreślenie jego wartości zabytkowych. Według zapewnień specjalistów zakończenie prac ma nastąpić w 2027 r., co należy szeroko zaprezentować w mediach, uwypuklając przy tym walory zabytkowe miasta, dlatego też odpowiednie wydziały władz miejskich winny przygotować materiały z tym związane.

Rozwój turystyki, wskazywany już zarówno w Strategii Rozwoju jak i Lokalnym Programie Rozwoju, to niewątpliwie szansa dla Kraśnika i okolicy, której sprzyjać może położenie na ważnym szlaku komunikacyjnym. Istotne znaczenie mają tu istniejące trasy komunikacyjne: nr 74 w Góry Świętokrzyskie wraz z wariantem drogi do Krakowa przez Sandomierz oraz nr 19, gdyż ich potencjalni użytkownicy mogą zatrzymywać się w Kraśniku. Nie należy także zapominać o moście przez Wisłę w Kamieniu, oddanym do użytku w 2015 r., który spowodował znaczny wzrost natężenia ruchu komunikacyjnego. Z położeniem na ruchliwych trasach wiążą się również atrakcyjne panoramy, usytuowanego na wyniesieniu Kraśnika, ze szczególnym uwzględnieniem zespołu kanoników regularnych z kierunku płn.-wsch. oraz pld.-zach., które mogą przyciągnąć turystów.

Słabą stroną dziedzictwa kulturowego na terenie Kraśnika jest stan historycznego centrum miasta, które pomimo już podjętych działań nadal wymaga rewaloryzacji. Zachowane tu liczne zabytkowe kamienice, zarówno objęte ochroną w formie wpisu do Gminnej Ewidencji Zabytków jak pozostające poza nią, w większości są mniej lub bardziej zniszczone. Kolejną słabą stroną miasta i okolicy jest skromnie rozwinięta baza noclegowa oraz gastronomiczna, która uniemożliwia zatrzymanie się tu większych grup turystycznych.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Na wstępie należy podkreślić, że polityka władz miasta Kraśnik w zakresie opieki nad zabytkami podąża w odpowiednim kierunku, gdyż największe nakłady zostały skierowane na najcenniejsze obiekty. Przykładem jest poniższe zestawienie, które obejmuje zarówno prace już ukończone jak i te, które w nadchodzącym okresie będą kontynuowane.

W ramach realizacji zadań wynikających z Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2022-2025 wykonano i dofinansowano w latach 2022-2023 następujące inwestycje:

1. Renowacja ujętego w Gminnej Ewidencji Zabytków grobu wojennego na cmentarzu parafialnym w Kraśniku.

Koszty remontu brutto 139 350,00 zł, w tym:

- projekt - 18 000,00 zł,
- wykonanie - 116 850,00 zł,
- nadzór - 4 000,00 zł,
- tablica informacyjna - 500,00 zł.

2. Inwestycje realizowane w obszarze objętym ochroną konserwatorską:

- Przebudowa zespołu budynków przy ul. Kościuszki 26, realizowana w l. 2019-2022 w ramach Rewitalizacji Miasta Kraśnik. Wykonanie kompleksowej przebudowy budynków przy ul. Kościuszki 26, obejmującej m.in. wykonanie robót rozbiórkowych i remontowych wewnątrz istniejącego, głównego budynku, wykonanie robót rozbiórkowych istniejących budynków w oficynie i budowę nowego budynku o pow. 700 m², wykonanie instalacji i przyłączy, niezbędnych do funkcjonowania obiektu, wykonanie wszystkich prac wykończeniowych, ukształtowanie terenu wokół budynków poprzez wykonanie opaski i nowego chodnika, wycinkę i nasadzenia drzew i krzewów. Całkowita kwota realizacji inwestycji wyniosła 9,2 mln zł, w tym dofinansowanie z Unii Europejskiej oraz Budżetu Państwa w kwocie ponad 7,5 mln zł/
- Renowacja pomnika 24 Pułku Ułanów, znajdującego się na terenie Kościoła parafialnego pw. WNMP, realizowana w l. 2022-2023. W ramach zadania na wykonanie inwestycji, obejmującej prace związane z renowacją pomnika 24 Pułku Ułanów, został wykonany demontaż elementów kamiennych, uzupełnienie ubytków konstrukcji, wykonanie i montaż płyt granitowych nakrywkowych, poziomych i pionowych, montaż płyt granitowych inskrypcyjnych, pionowych i poziomych, częściowe odbudowanie trzonu pomnika oraz dokonanie nasadzeń roślin w sąsiedztwie pomnika. Całkowita kwota inwestycji wyniosła 169 468,99 zł.

Poza zadaniami wynikającymi z Programu Opieki nad Zabytkami władze miasta w poszczególnych latach dofinansowały:

2022 r.

Dofinansowano przez Burmistrza Miasta Kraśnik:

1. Kościół rektoralny pw. Świętego Ducha w Kraśniku:
  - Prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane, rewitalizacja połączona z przebudową budynku kościoła: wraz z otoczeniem” - kwota dotacji - 200 000 zł
  - Rewitalizacją połączoną z przebudową budynku kościoła wraz z otoczeniem i zagospodarowaniem terenu oraz budową parkingu - kwota dotacji - 15 000 zł
2. Kościół parafialny w zespole d. klasztoru oo. kanoników regularnych w Kraśniku,
  - Prace konserwatorskie, restauratorskie i elektryczne - kwota dotacji 200 000 zł
  - Wymiana instalacji odgromowej przy budynku dawnego klasztoru oo. Kanoników regularnych w Kraśniku, przy ul. Klasztornej 3 - kwota dotacji 25 000 zł

2023

Dofinansowano przez Burmistrza Miasta Kraśnik:

1. Kościół Rektoralny pw. Świętego Ducha w Kraśniku
  - wykonanie prac konserwatorskich przy trzech wolnostojących pomnikach i czterech nagrobkach znajdujących się na terenie przyległym do kościoła oraz przebudowa ciągów pieszych - kwota dotacji 200 000 zł

2024

Dofinansowano przez Burmistrza Miasta Kraśnik:

1. Kościół Rektoralny pw. Świętego Ducha w Kraśniku
  - prace konserwatorskie przy zabytkowej wewnętrznej stolarce drzwiowej oraz wykonanie ciągów pieszych wokół budynku kościoła, wchodzących w skład przedsięwzięcia pn.: „Rewitalizacja z przebudową budynku kościoła pw. Św. Ducha w Kraśniku wraz z otoczeniem i zagospodarowaniem terenu oraz budową parkingu”, wykonanie dokumentacji remontu dachu nad kruchtą kościoła, programu prac konserwatorskich wewnątrz budynku kościoła, inwentaryzacji zieleni oraz programu gospodarki zielenią istniejącą - kwota dotacji 375 000 zł

Przed władzami samorządowymi jednak stoi jeszcze wiele wyzwań mających na celu możliwie jak najlepsze wykorzystanie walorów zabytkowych Kraśnika m.in. dla rozwoju

turystyki. Nadal niezbędnym elementem jest sporządzenie kompleksowego projektu rewaloryzacji historycznego centrum miasta, który uporządkuje chaotyczną tę część Kraśnika.

7.1 Priorytety programu opieki

A/ Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta Kraśnik

B/ Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Kraśnika

7.2. Kierunki działań programu opieki

A1/ Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego

B1/ Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne

7.3. Zadania programu opieki

A.1.1.:

- Kontynuacja prac związanych z *Rewaloryzacją zabytkowego centrum Kraśnika*, traktujących kompleksowo zagadnienia związane z ochroną zabytków.
- Kontynuacja prac na Górze Zamkowej wynikających z przyjętych dokumentów.
- Dofinansowanie przez władze miasta prac związanych z rewitalizacją kompleksu klasztorowego ze szczególnym uwzględnieniem muru otaczającego zespół
- Wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, studiów widokowo-krajobrazowych, studiów historyczno-urbanistycznych, katalogów typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego w realizacji zagospodarowania przestrzennego Kraśnika (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego)
- Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji)
- Nadal aktualne jest przeprowadzenie badań mających na celu definitywne rozstrzygnięcie kwestii związanej z lokalizacją cmentarza wojennego w Kraśniku Fabrycznym, odnośnie do którego pojawiły się wątpliwości i ewentualnego wyłączenia go z WEZ i GEZ.

- Walka z samowolami budowlanymi (reagowanie na przebudowy, rozbudowy, wszelkie przekształcenia obiektów znajdujących się w GEZ bez uzgodnień z władzami miasta i urzędem konserwatorskim).
- Ochrona panoram widokowych o wartościach kulturowych
- Uporządkowania wymagają kwestie reklam w tej części miasta, które są zbyt ekspansywne i przesłaniają elewacje zabytkowych budynków.

B.1.1:

- Opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań, planu remontów obiektów zabytkowych (kamienic) znajdujących się w zasobach komunalnych.
- Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy – miasto Kraśnik (w ramach opracowanego planu remontów).
- Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy – miasto Kraśnik.
- Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych (będących własnością gminy – miasto Kraśnik) do nowych funkcji.
- Prowadzenie działań popularyzatorskich nakierowanych na podniesienie świadomości mieszkańców w zakresie lokalnego dziedzictwa kulturowego (zabytki architektury i archeologiczne). Dostęp do tej wiedzy może wpłynąć na zmianę postaw ludności wobec dziedzictwa kulturowego i uczynić przedmiot troski. Widocznym przejawem tego zjawiska jest coraz częstsze informowanie właściwych organów o nielegalnych poszukiwaniach zabytków z wykorzystaniem detektora metali.
- Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy – miasto Kraśnik w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie.
- Rewaloryzacja obszarów i obiektów zabytkowych z możliwością ich adaptacji do nowych funkcji.
- Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, itp.).
- Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych.

Zadania dodatkowe

1. Aktualizacja informacji o dziedzictwie kulturowym miasta w prowadzonym przez Urząd Miejski portalu internetowym www.krasnik.pl Stałe poszerzanie zawartości portalu internetowego o informacje na temat historii gminy – miasto Kraśnik, wartości zasobów dziedzictwa kulturowego, potrzeb ochrony, tradycji lokalnych.
2. Działania takie wpływają na wzrost zainteresowania dziedzictwem kulturowym, przyczyniają się do wzrostu atrakcyjności turystycznej miasta poprzez podniesienie rangi informacji turystycznej, podniesienie konkurencyjności dzięki ofercie turystycznej w miejscu zamieszkania, wzbogacania istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe.
3. Realizacja programu ogólnospołecznej edukacji kulturowej; edukacja dzieci i młodzieży nastawiona na poznanie wartości tzw. "małych ojczyzn" i wskazanie potrzeby ochrony krajobrazu kulturowego jako swoistego wyróżnika i świadectwa tożsamości regionalnej.
3. Współdziałanie w organizacji i współfinansowanie imprez kulturalnych, zwłaszcza oznaczeniu ponadlokalnym, promujących dziedzictwo kulturowe; dalsze uczestnictwo gminy – miasto Kraśnik, placówek szkolnych, bibliotecznych i instytucji kultur w Europejskich Dniach Dziedzictwa.
4. Działania związane z funkcjonowaniem szlaków edukacyjno-turystycznych zasobach dziedzictwa kulturowego.
5. Stała opieka nad pomnikami i miejscami pamięci. Inwentaryzacja miejsc pamięci na terenie miasta, opracowywanie projektów lub koncepcji ich zagospodarowania.
6. Współpraca władz miasta z organizacjami pozarządowymi, muzeami, instytucjami regionalnymi, wojewódzkimi oraz ministerialnymi w promocji dziedzictwa kulturowego gminy – miasto Kraśnik.
7. Promocja dziedzictwa kulturowego gminy – miasto Kraśnik oraz upowszechnianie problematyki ochrony dóbr kultury w mediach, Internecie, prasie, wydawnictwa własne.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Władze samorządowe mają do dyspozycji liczne instrumenty bezpośredniego i pośredniego oddziaływania, w tym zwłaszcza finansowe wspieranie określonych

przedsięwzięć, sporządzanie miejscowych planów przestrzennego zagospodarowania miasta, inspirowanie działań niezależnych podmiotów społecznych, gospodarczych i politycznych (np. instytucji biznesowych), stymulowanie powstawania zrzeszeń publiczno-prywatnych, informowanie środowisk, opinii publicznej, władz państwowych itp. o swoich zamiarach i wpływanie na regionalną politykę kulturalną.

Zakłada się, że zadania określone w Programie ochrony zabytków dla Gminy Kraśnik będą realizowane w wyniku podjęcia następujących działań:

A/ współpracy władz miasta z ministerstwem spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, z wojewódzkim konserwatorem zabytków, diecezją, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi oraz właścicielami obiektów zabytkowych;

B/ własnych działań władz miasta:

a/ tworzenia prawa miejscowego;

b/ finansowanie instytucji kultury, dotacje, system ulg finansowych, nagrody, zachęty dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz należyte utrzymywanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością lub użytkowanych przez gminę - miasto;

c/ realizacja projektów i programów miejscowych;

d/ inne - działania stymulujące, promocyjne, edukacyjne itp.;

e/ działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Priorytet 7.1.A - Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta (wskaźniki oceny poziomu realizacji GPOnZ):

- poziom (w %) wydatków budżetu miasta poniesionych na realizację programu ochrony i opieki nad zabytkami;

- liczba wniosków złożonych do budżetu o dofinansowanie prac przy zabytku;

- liczba pozytywnie rozpatrzonych wniosków oraz kwota przyznana na dofinansowanie prac przy zabytku;

- liczba zweryfikowanych kart adresowych GEZ;

- liczba wykonanych kart ewidencyjnych dla obiektów planowanych do rozbiórki.

Priorytet 7.1.B - Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Kraśnika (wskaźniki oceny poziomu realizacji GPOnZ):

- zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi - liczba złożonych wniosków, liczba zleconych zadań, liczba uczestników, wysokość przeznaczanej kwoty;
- liczba imprez wykorzystanych do promocji dziedzictwa kulturowego.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Z uwagi, iż program opieki nad zabytkami jest swoistym zbiorem celów i zadań dla Kraśnika jako terytorium administracyjnego, a nie wyłącznie dla władz terenu, także źródła finansowania nie odnoszą się wyłącznie do środków, którymi dysponuje miasto. Należy zatem przyjąć, że źródłem finansowania zadań wskazanych do realizacji w programie, będą zarówno środki, które pozostają w dyspozycji lub w zasięgu miasta Kraśnik, jak również inne źródła (rządowe, prywatne, itp.), tj.:

- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Promesa Ministra Kultury” www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz wymiany kulturalnej” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące Rządowego Funduszu Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych <https://www.bgk.pl/polski-lad/>
- Informacje dotyczące programów operacyjnych Interreg <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/programy-interreg-2021-2027/prace-nad-programami-interreg-2021-2027/>
- Informacje dotyczące programów operacyjnych, w szczególności Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/fundusze-dla-regionow/>
- Informacje dotyczące wspólnej polityki Rolnej WPR 2021-2027 – <https://ksow.pl/programy/wpr-2021-2027>

- Informacje dotyczące programu Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2207/FERS
<https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/fers>
- Informacje dotyczące programu operacyjnego Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)
<https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/feniks>
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz dla organizacji pozarządowych” – www.funduszngo.pl
- Informacje dotyczące możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym www.partnerstwopublicznoprywatne.info/ustawa_ppp.php
- Inne

W tym miejscu należy podnieść niezwykle ważną kwestię finansowania prac związanych z remontami i pracami konserwatorskimi obiektów sakralnych, które w znacznym stopniu jest pokrywane ze środków unijnych. Prace przy obiektach tego typu można także finansować ze środków budżetu państwa. Istnieje także możliwość wsparcia prac przy zabytkach sakralnych, przyznawanych przez Fundusz Kościelny, którego jednym z zasadniczych celów jest dofinansowywanie remontów i konserwacji; obiektów sakralnych o wartości zabytkowej, w tym podstawowe prace zabezpieczające obiekt.

W tym miejscu należy podnieść niezwykle ważną kwestię jaką jest finansowanie prac związanych z remontami i pracami konserwatorskimi obiektów sakralnych, które w znacznym stopniu jest pokrywane ze środków własnych parafii. Prace przy obiektach tego typu można także finansować ze środków budżetu państwa. Istnieje także możliwość wsparcia prac przy zabytkach sakralnych ze strony Funduszu Kościelnego, którego jednym z zasadniczych celów jest dofinansowywanie remontów i konserwacji obiektów sakralnych o wartości zabytkowej, w tym podstawowe prace zabezpieczając obiekt.

W przypadku szczególnych projektów można też pozyskać środki z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Dotyczy to dofinansowania konserwacji zabytkowych parków wpisanych do rejestru zabytków oraz dofinansowania publikacji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

Obiekty typu cmentarze wojenny mogą być wspierane z funduszy Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie lub z Komitetu Opieki nad Grobami, działającego w ramach Towarzystwa Współpracy Europejskiej w Lublinie.

Aktualizacja programu.

W miarę realizacji zadań i poszczególnych projektów może nastąpić naturalna potrzeba aktualizacji czteroletniego programu ochrony zabytków i opieki nad Zabytkami dla miasta Kraśnik. Przyczyny takich zmian wiązać się mogą z nowymi wymogami formalnymi dotyczącymi programu, dostosowania go do ujawnionych w trakcie realizacji programu nowych zamierzeń właścicieli zabytków lub pojawienia się nowych możliwości prawnych. W związku z tym program może być aktualizowany odrębnie dla poszczególnych zadań, obejmując zmiany w ich zakresie lub może być poszerzany o nowe zadania, wynikające z bieżących potrzeb. Zmiany programu winny być opiniowane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie i zatwierdzone uchwałami Rady Miasta.